

A MEGVILÁGOSODÁSHOZ
VEZETŐ ÖSVÉNY FOKOZATAINAK
RÉSZLETES KIFEJTÉSE

Köszönetemet fejezem ki Mr. Joshua W. C. Cutlernek,
a Tibetan Buddhist Learning Center ügyvezető igazgatójának,
a magyar fordítás online megjelentetésének
engedélyezéséért.

DZSEDZÜN CONGKHAPA

A MEGVILÁGOSODÁSHOZ
VEZETŐ ÖSVÉNY FOKOZATAINAK
RÉSZLETES KIFEJTÉSE

ELSŐ RÉSZ

AZ ALACSONY CÉLT KITŰZŐ SZEMÉLY
KÖZÖS FOKOZATOS ÖSVÉNYE

A mű eredeti címe:

sKyes bu gsum gyi rnyams su blang ba'i rim pa thams cad tshang bar ston
pa'i byang chub lam gyi rim pa

A fordítás alapjául szolgáló mű címe:

The Great Treatise on the Stages of the Path to Enlightenment by Tsong-
kha-pa

Első megjelenés: USA, 2000

© 2000 Tibetan Buddhist Learning Center

Fordította: Petróczy Gábor

A fordítás a tibeti szöveg szükséges mértékű egybevetésével történt.

Nagymaros, 2014.

TARTALOM

A szerkesztő előszava	ix
Előszó	xiii
Bevezető (Tanulmány a <i>Lam rim chen mo</i> műről)	xvii
<i>Jegyzetek</i>	xxxiii
Rövidítések.....	xxxix
Előhang.....	1
<i>Jegyzetek</i>	3
1. Atīśa	5
<i>Jegyzetek</i>	14
2. A tanítás nagyszerűsége	19
<i>Jegyzetek</i>	28
3. Hogyan kell meghallgatni és elmagyarázni a tanításokat	31
<i>Jegyzetek</i>	44
4. Bizalom a tanítóban	47
<i>Jegyzetek</i>	74
5. A meditálás ülőszaka	77
<i>Jegyzetek</i>	93
6. A meditálás helytelen értelmezéseinek cáfolása	95
<i>Jegyzetek</i>	103
7. Az emberi élet szabadsága és lehetősége.....	105
<i>Jegyzetek</i>	117
8. A háromféle személy	119
<i>Jegyzetek</i>	132

Az alacsony célt kitűző személy közös fokozatos ösvénye

9. Emlékezés a halálra	133
<i>Jegyzetek</i>	151
10. Elmélkedés az elkövetkező életen	153
<i>Jegyzetek</i>	168
11. Menedékért folyamodás a Három Ékkőhöz	169
<i>Jegyzetek</i>	183
12. A menedékért folyamodás előírásai	185
<i>Jegyzetek</i>	203
13. A karma általános jellemzői	205
<i>Jegyzetek</i>	211
14. A karma változatai	213
<i>Jegyzetek</i>	246
15. Erkölcsös viselkedés	249
<i>Jegyzetek</i>	262
16. Az alacsony célt kitűző személy beállítottsága	265
<i>Jegyzetek</i>	268

A középszintű célt kitűző személy közös fokozatos ösvénye

17. A nyolc szenvedés	271
<i>Jegyzetek</i>	287
18. A hat szenvedés	289
<i>Jegyzetek</i>	296
19. További meditálások a szenvedésen	297
<i>Jegyzetek</i>	304
20. A szenvedés eredete	305
<i>Jegyzetek</i>	323
21. A függésben keletkezés tizenkét tényezője	325
<i>Jegyzetek</i>	336
22. A középszintű célt kitűző személy beállítottsága	337
<i>Jegyzetek</i>	342
23. A megszabaduláshoz vezető ösvény lényege	343
<i>Jegyzetek</i>	352
24. A három képzés lényege	353
<i>Jegyzetek</i>	366
Függelék I. Szövegvázat.....	369
Függelék II. Irodalomjegyzék.....	379

AJÁNLÁS

*Ajánljuk a fordítást
Őszentsége, a Tizennegyedik Dalai Lámának,
és a tibeti embereknek*

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

E könyv *A megvilágosodáshoz vezető ösvény fokozatainak részletes kifejtése* (*Byang chub lam rim che ba*) három kötetesre tervezett, teljes fordítást nyújtó sorozatának első tagja. Az első kötet a megvilágosodásra irányuló önzetlen szándék (*bodhicitta*, *byang chub kyi sems*) kifejlesztéséhez szükséges valamennyi előkészítő gyakorlatot elmagyarázza. A következő kötet a bódhiszattva motivációra és a bódhiszattva gyakorlatokra összpontosít, míg az utolsó a meditatív nyugalmat (*śamatha*, *zhi gnas*) és az éleslátást (*vipaśyanā*, *lhag mthong*) mutatja be részletesen.

Jelen [angol nyelvű] fordítás az 1958-ban Washingtonban, New Jersey államban, néhai Ngawang Vánggyel gese által alapított Tibeti Buddhista Tanulmányi Központ (TBLC) támogatásával készült. Gese-lá a tibeti buddhizmus tanítása terén úttörő munkát végzett ebben az országban, tanítványainak valamennyi tibeti hagyományból a tanítások széles skáláját nyújtotta át, közöttük Congkhapa (Tsongkha-pa) művének, az ösvény fokozatainak (*lam rim*) rövidebb változatait, melyek közül néhány még az 1983-ban bekövetkezett halála előtt kiadásra került. A tanítások *lam rim* típusú bemutatása, azaz a megvilágosodáshoz vezető ösvény fokozatainak feltárása, a TBLC-nek is egyik legfontosabb témaköre lett, ugyanúgy, ahogyan a tibeti buddhizmus számos más központjának a világ többi részén. Modern társadalmunk elfoglalt emberei számára az ösvény fokozatairól szóló irodalom tömör, könnyen megragadható képet nyújt a buddhista ösvényről. Az ösvény fokozatait a gelug hagyomány szerint bemutató, napjainkig megjelent művek *A megvilágosodáshoz vezető ösvény fokozatainak részletes kifejtésére* vezethetők vissza, s azon a feltételezésen

alapultak, hogy az olvasó ehhez az elsődleges forráshoz folyamodhat. Mind a mai napig azonban nem állt rendelkezésre a teljes szöveg angol fordítása.

1991-ben, a TBLC meghívott előadói, Loling Jese Tápke gesé és Donald Lopez azt javasolták, hogy a TBLC szervezzen fordító csoportot a *Részletes kifejtés* teljes lefordítására. Jómagam nagy lelkesedéssel karoltam fel elképzelésüket. Vámggyel gesé tanítványaként már korábban le akartam fordítani Congkhapának ezt az egyik legfontosabb művét, amire különösen Gesé-lá Congkhapa iránt érzett nagybecsülése ösztönzött. Egy alkalommal elmondta nekem, hogy rendkívül fontosnak tartja Congkhapa műveit, mivel Congkhapa látomásain keresztül személyes útmutatásokat kapott Mañjuśrítól. Igen nagy hatást gyakorolt rám Loszáng Jese munkája, a *Gyors ösvény* (*Lam rim myur lam*), amelyben azt olvastam, hogy bizonyosan Mañjuśrítól származik a Congkhapa *Részletes kifejtésében* leírt háromféle – alacsony-, közép szintű-, és magas célt kitűző – személy (*skyes bu gsum*) egyedi jellegzetességeinek megfeleltetése az ösvény három fő sajátosságával (*lam gyi gtsó bo rnam gsum*): a megszabadulni akarással (*nges 'byung*), a megvilágosodásra irányuló önzetlen szándékkal (*byang chub kyi sems*) és a helyes nézettel (*yang dag pa'i lta ba*). Amint a TBLC-nek sikerült több gyakorlott fordítót az ügy számára megnyernie, a terv megvalósíthatónak látszott. A szöveg tizennégy fordító között került felosztásra és ezzel megszületett a Lamrim Csenmo Fordító Bizottság. 1992 nyarán az alapfogalmakban való megállapodás céljából néhány összejevetelt tartottunk a TBLC-ben. Az itt következő bevezető tanulmányból az olvasó számára bizonyára világossá válik, hogy a buddhista fogalmakban egyetértésre jutni már önmagában véve is óriási feladat.

Az olvasó dolgát megkönnyítendő, az első kötet szövegét – a tibeti összefoglalóból átvéve – a fordítók huszonnégy fejezetre tagolták. A szöveg első részének teljes körű összefoglalása e kötet függelékében található.

A fordítók vállalkozásukat az átlagos olvasó ismereteihez mérték. Ezért, bár Congkhapa idézéskor a szöveg címét szinte minden esetben tömöríti, itt a teljes cím hozzátétőleges fordítása található. Egy idézet első megjelenésekor a hosszabb címet adtuk meg, annak eredeti nyelvén, a szöveg teljes címét pedig a jegyzetben, a D.T. Suzuki által szerkesztett *The Tibetan Tripitaka*, Peking Edition (1955-61) szerint közzöltük. Azokban az esetekben, amikor Congkhapa az idézéskor nem tüntette fel a szerző nevét, a fordításban az elismert tibeti szaktekin-télyek által azonosított nevet szerepeltettük, akkor is, ha a szerzőt a

mai tudósok még nem határozták meg, vagy más szerzőt állapítottak meg. A fordítók az idézeteket a Suzukiban található helyük szerint adták meg, az érdeklődők így a tibeti szövegre vonatkozó részletesebb felvilágosításokhoz juthatnak. A szövegek további könyvészeti tudnivalói az irodalomjegyzékben lelhetők fel.

A fordítók nem vállalkoztak arra, hogy kimerítő bibliográfiát állítsanak össze, csupán azokról az eredeti nyelvű kiadásokról és fordításokról közöltek adatokat, amelyeket többnyire maguk is használtak. A fordításokról és más művekről angol nyelven többet megtudni kívánók rendelkezésére álló munkák: Pfandt (1983), de Jong (1987), Nakamura (1989) és Hirakawa (1990).

A fordítók a tibeti szerzők, rendek és helyiségek neveit megközeleltítő kiejtéssel adták meg.* A Wylie (1959) szerinti tibeti átírás zárójelben, az első megjelenés után található. A fordítók ezen kívül a tibeti fogalmak rövid jegyzékét közlik a függelékben.

A Lamrim Csenmo Fordító Bizottság e kötetben dolgozó tagjai a következők voltak: Elizabeth S. Napper, Joshua W. C. Cutler, John Newman, Joe B. Wilson, és Karen Lang. Munkájukhoz a Cho Ngön (Qinghai) Népi Kiadó által 1985-ben megjelentetett, a Dzsa-kjung (*Bya khyung*) nyomódúc alapján készült művet használták. A hivatkozás megkönnyítésére, ennek a kiadásnak az oldalszámai szögletes zárójelben, félkövéren szedve szerepelnek. A fordítók referencia műnek tekintették a Ganden Bár Nying kiadást, annak fadúcos régebbi szövegváltozatát. Ebben a szövegben ugyan nem szerepel a vésés pontos időpontja, bizonyos azonban, hogy *A mantra ösvény fokozatainak részletes kifejtése* nyomtatásához felhasznált, ugyaninnen származó fadúcokat 1426-ban metszették. Őszentsége, a Dalai Láma Elisabeth Nappernek nagylelkűen betekintést engedett a Ganden Bár Nying kéziratába, aki azt a Tibeti Művek és Dokumentumok Könyvtára [Library of Tibetan Works and Archives, LTWA] támogatásával mikrofilmre vette. A fordítók összehasonlították a Cho Ngön és a Ganden kiadásokat és nem találtak jelentős eltérést. A fordítók ezen túlmenően a *Négy egymásba szőtt szövegmagyarázatra (Lam rim mchan bzhi sbrags ma)* támaszkodtak, és következetesen ezt használták az idézetek azonosításához. A szerkesztők átolvasták a szöveget, a nehezebb részek értelmezéseit pedig jeles kortárs tibeti buddhista tudósokkal, Denma Locsö Rimpocséval és Loling Jese Tápke gesével megvitatták.

Ahogy az ilyen méretű tervek esetében történni szokott, a munkának számos segítője és támogatója akadt. Elsőként szeretném hálát és legmélyebb tiszteletemet kifejezni országunk kimagasló tibeti buddhista pátriárkája, a néhai Ngavang Váγγgyel gese, e munka lehe-

tőségének megteremtője előtt, aki a Buddha szemén keresztül feltárta előttem az életet. Különösen hálás vagyok valamennyi fent említett fordítónak és tibeti tudósnak, vállalkozásunk sikeréhez nyújtott hatalmas méretű hozzájárulásáért. Rendkívüli halálával tartozom Guy Newlandnek, szerkesztő társamnak, fáradhatatlan közreműködéséért. Köszönetet mondok Don Lopeznek, a szerkesztéshez nyújtott javaslataiért és segítő tanácsaiért, valamint Brady Whittonnak, Carl Yamamoto-nak és Paul Colemannak szerkesztői munkájukért. Nagyon hálás vagyok továbbá a Snow Lion szerkesztőjének, Susan Kysernek, hogy fáradtságot nem ismerve csiszolta e munkát. Mély nagyrabecsülésem fejezem ki a TBLC geshéinek: Thupten Gyácónak, Ngawang Lhundhupnak, Loszáng Dzsámszpálnak és Loszáng Dzetennek, akik erejüket nem kímélve segítettek azonosítani a hivatkozott idézeteket és tisztázni a szöveget. Köszönöm David Rueggnek és Robert Thurmannak a bevezető tanulmányok elkészítésével nyújtott hatékony közreműködését. A fordítók közül különösen Elizabeth Nappernek köszönöm befektetett többlet energiáját, s hogy vállalkozásunk számára készségesen rendelkezésre bocsátotta a szöveggel kapcsolatos korábbi munkáit. Hálás vagyok Natalie Hauptmannak és Gareth Sparhamnak a jegyzetek és a bibliográfia elkészítéséért. E munka nem jöhetett volna létre Buff és Johnnie Chace, valamint Joel McCleary nagylelkű anyagi támogatása nélkül; barátságukat egyformán méltányolom. Lekötelezettje vagyok szüleimnek, Eric és Nancy Cutlernek, irántam és a TBLC munkája iránt tanúsított jóindulatukért. Végül köszönetet mondok feleségemnek, Dianának, kitartó támogatásáért és e vállalkozás megvalósításához nyújtott segítségéért.

Joshua W. C. Cutler
Tibeti Buddhista Tanulmányi Központ
Washington, New Jersey

ELŐSZÓ

Dzse Congkhapa műve, *A megvilágosodáshoz vezető ösvény fokozatainak részletes kifejtése*, emberi örökségünk könyvtárában a vallási és a világi munkák között az egyik leghatalmasabb. Bámulatba ejtő elképzelés a kezdet nélküli eredetről és az összes élő formáció végtelen változásáról, melyben egy emberi megtestesülés értékes kincse a személyes fejlődés különösen érzékeny pillanataként határozódik meg. E látomás oly módon igazolódik, hogy az olvasók életpéldéképzelésükben lényegi paradigmaváltást tudnak végrehajtani: az énközpontú, jelen életre összpontosító cselekvő személyből – aki küzd az őt körülvevő áramlatokkal és akadályokkal, aggódva keresi a biztonságot és boldogságot mindaddig, míg reményei szerint a halálban békés elmúlást talál –, fennkölt, felébredett lény válik, aki a végtelen múlt tapasztalataiból emelkedik a magasba, és bámulatos kifejlődésen át szárnyal a bölcsesség, a szeretet és boldogság elképzelhetetlenül csodálatos végállomásáig, a buddhaságig, egyszerűen mondva: a bármely tudatos lény által elérhető legmagasabb fejlettségi fok dicsőségéig.

Természetesen a *Részletes kifejtés* nem elsőként veti fel ezt az elképzelést. Az eszmét Sákjamuni Buddha és megvilágosodott követői terjesztették valamennyi ázsiai civilizációban majd két évezreden át, szerteágazó és bőséges irodalmi munkásságon, nyelvek sokaságán keresztül, kinyilatkoztatva az embereknek saját részvételüket ebben a fenséges és értelemmel teli kifejlődési folyamatban.

A *Részletes kifejtés* ebből a ragyogó irodalomból történeteket, képeket és tanítás szálakat fejt ki, s szövi őket összefüggő mintázattá, díszes, minden részletre kiterjedő hajlékony szövetté, amelyből jól használható, csodálatos öltözék készülhet bárkinek, aki azt viselni

szeretné. Szokták mondani, Dzse Congkhapa a Buddha Dharma tanításait akkor vette kézbe, amikor azok az elhanyagoltság és a lényegükről való megfélemlítés miatt erejüket veszítették, amikor mindenütt vitáztak és harcoltak a formalitásokkal, vagyonok szövetkeztek a megvilágosodással, s hatották át annak lényegi igazságait. Hatékony módszere ekkor élesztette újjá a gyakorlást, és milliányi nyitott szemű embert töltött fel energiával a rákövetkező ötszáz évben.

Miután az olvasók megvalósították felfogásuk e szimfonikus műben módszeresen bemutatott lényegi megváltoztatását, a *Részletes kifejtés* aprólékos, egyedi gyakorlati módszerekkel szolgál ahhoz, hogy szárnyalásukat segítő átalakító gyakorlatok által végrehajthassák elképzelésüket. Ezek az ügyesen elrendezett gyakorlatok felébresztik az ebben az életében megszállottan sikerre törekvő világi embert, és a szellemi lények három típusát a fejlődés mind magasabb fokozatára vezetik. A fokozatok a szellemi irányító iránti bizalomtól haladnak a magasrendű lemondásban megszabaduló szellem témakörein át – a szabadsággal és lehetőséggel felruházott emberi megtestesülés értéken, a halállal való meghitt kapcsolaton, a továbbfejlődés okozatiságán és a szenvedéssel átítatódott megvilágosulatlan lényen keresztül – a szívet megnyitó témakörökig: az együttlétig, a szeretetig és a megvilágosodásra irányuló önzetlen szándékig, s végül beletorkollanak a személy és a tárgy én-nélkülisége magasrendű bölcsességének mély és végérvényesen megszabadító összetettségébe. A tanítványok és gyakorlók e témákra és módszerekre újból és újból visszatérve, azokat mind mélyebben ültetik el szívükben, életük így lassan, de bizonyosan tökéletesedik.

Mindenképpen emlékeztetni kell arra, hogy a *Részletes kifejtéstől* nem várható semmilyen ösvényen túlra mutató tanítás; a fokozatoság elvének ez nem olyan műve, amely bevezető gyakorlatokkal az olvasót kizárólag a magasabb, csak a beavatottak számára érthető tanításokra készíti fel. Ez az avatatlanok számára is felfogható, nyitott tanítás, melyre még szerzője is „megosztott” (*thun mong*) ösvényként hivatkozik, azaz olyan ösvényként, amelyen mind a közérthető, mind a titkos tanítások egyaránt osztoznak. Ez a legteljesebb, legmagasabb tanítás, a buddhizmus óceányi irodalmának és a buddhista ösvény egészének tömörített lényege; útjának minden egyes lépésében a tantárak magasrendű titkos tanításaival való integrálódása összegeződik. A kezdő fokozat, a szellemi irányító iránti bizalom felkeltése, például minden buddhista tanítás tényleges megalapozója. A *Részletes kifejtés* azonban ezt módszertanilag nem kezdő szinten tanítja. A menedék-

föld, az Irányító mennyei sereg, valamennyi buddha, bódhiszattva, istenség, angyalok és szellemi előd vizualizálása, a legtitkosabb tantrikus módszertanból fakad, jól használható és szabadon hozzáférhető, anélkül, hogy a beavatatlan gyakorlót a szabályszerű tantrikus végrehajtás veszélyeinek kitenné. Tanítja a felülmúlás módját, tanítja az együttérzés és megvilágosodás szellemének módszerét, s még a bölcsesség, vagyis az üresség és viszonylagosság kérlelhetetlen feloszthatatlanságának módszerét is tanítja, mindazt, ami a tantrának erőt ad, éspedig úgy, hogy ezek hozzáférhetőek, nagylelkű, átalakító és lendületes, ám veszélytelen és megbízható, mondhatnánk „üzembiztos” módon. Ez a *Részletes kifejtés* géniusza.

Vannak gyakorlók, akiket a világi én-központúságból a kozmikus önzetlenségbe átfejlődő kitágulás eszmeváltásának megtapasztalása arra ösztönöz, hogy testüket százezernyi leborulással, zarándoklatokkal, önsanyargatásokkal, bonyolult szertartásokkal, beszédüket mantrák milliószeri ismétlésével, tudatukat a vezetőt dicsőítő szertartások százezeivel megtisztítsák. Ezek mind igen erőteljes bevezető gyakorlatok. Dzse Congkhapa miután elsajátította az összes hagyomány ösvényfokozatokra vonatkozó tanításának valamennyi korábbi változatát, maga is 3.500.000 leborulást, a mandala-világegyetem ajánlékozása 10.000.000 felajánlását, számtalan tisztító Vajrasattva mantra recitációt és számtalan vezetőt dicsőítő szertartást, s még tizennégy egyéb gyakorlatot végzett. Végül elérte célját. Ezek után, hogy elősegítse a különböző típusú emberek céljának beteljesítését, megírta a *Részletes kifejtést*, a lehető legkönnyebben haladás módszerét, amelyben az optimális hatékonyság tökéletesen igazodik az egyén fejlettségéhez. Ezt az új elképzelést nagyon sok ember váltotta valóra a következő évszázadokban; a tibeti kultúra egésze átalakult, és minden ott élő számára a megvilágosodásra törekvő járműben betetőződött, melynek egyedülálló léggömbre a Himalája fennsíkjáról szétáradt Belső-Ázsia füves pusztái felé.

A megírása óta eltelt közel 600 év alatt a *Részletes kifejtés* jótéteményében főként tibetiek és mongolok részesültek; számuk milliókban mérhető. Századunkban kísérletképp fordítások készültek orosz és kínai nyelvekre, de ezekben a kultúrákban nem terjedt el széles körben. Egyes részeit és hozzáfűzött magyarázatokat az utóbbi tíz évben angolra fordították.

Történelmi pillanat tehát, hogy a néhai tiszteletreméltó Vánggyel gesé tanítványai összegyűltek, s együtt, tudósok alkotta munkacsoportban e mestermű teljes angol fordítását létrehozták. Összeadták

erejüket, intellektuális szigorral megvizsgálták a szövegeket, őszintén kutatták azok lényegét, a leginkább megfelelő fogalmakkal kísérleteztek és szeretetből elvégezték ezt a munkát. Reménykedünk abban, hogy a *Részletes kifejtés* tanítására vonatkozó jóslat, miszerint ötszáz évig veszik hasznát, túlságosan óvatos becslésnek bizonyul, és az új angol nyelvű változat jótéteményeit majd sok generáció élvezi és számos nyelvre lefordítják.

Ebben az előszóban megtisztelő és örömteli feladatomban tekintem, hogy köszönetet mondjak a fordítóknak, örülök teljesítményüknek, erőfeszítésük eredményének, mely viszonzozza igaz szellemi társunk, *Kalyāṇamitránk*, a Szentéletű Vezető, Vánggyel geshe hatalmas jóindulatát, aki eljött barbár földünkre, melyet hódító és leigázó, kívül-belül folyamatos erőszakban élő nemzedékek háborgattak, és elhozta nekünk a Megvilágosodás Ösvényének ragyogó fényű lámpását, aki-ben benne élt a derűs remény, a bátor jóság, rendelkezett az átható bölcsességgel, a tökéletes, gyémántkeménységű gyakorlatiassággal, és mindenre kiterjedő nagyszerűséggel meghatározta mindazt, ami fennmarad. Köszönet neked Geshe-lá, ki elválaszthatatlan vagy Dzse Rimocsétól! Köszönet minden fordítónak a világ tökéletesítéséért! És legyen üdvözölve minden tekintetben a *Részletes kifejtés*!

Robert A. F. Thurman
a Tibet Ház elnöke
az indo-tibeti buddhista tanulmányok Dzse Congkhapa professzora
Columbia University

BEVEZETŐ

CONGKHAPA LAM RIM CHEN MO CÍMŰ MŰVÉNEK TARTALMA, ELŐZMÉNYEI ÉS HATÁSA

Congkhapa, Blo-bzang-grags-pa (1357-1419) műve, *A megvilágosodáshoz vezető ösvény fokozatainak részletes(ebb) kifejtése* – tibetiül a cím három hiteles változata: *Byang chub lam rim chen mol chen po/ che ba* – egyike a világ lenyűgözően hatalmas filozófiai és szellemi teljesítményeit tükröző munkáinak, valamint egyike a buddhista gondolkodásról és gyakorlatról Tibetben készült legnevezetesebb írásműveknek.¹ Valószínűleg Congkhapa munkásságának ez a legismertebb darabja, egyben ez az új bka'-gdams-pa vagy más néven dga'-ldan-pa/ dgelugs-pa rend kiindulópontja.² Megírását negyvenhat éves korában (1402-ben) fejezte be a Rva-sgreng kolostorban, a régi bka'-gdams-pa hagyomány központjában, mely hagyomány az indiai mesterhez, Atíśához (982-1054) és híres tibeti növendékéhez, világi tanítványához, 'Brom-ston-pához, és számos tibeti követőjükhöz, köztük a fokozatos ösvény (*lam rim*) mesteréhez, dGon-pa-ba dBang-phyug-rgyalmtshanhez és Po-to-ba Rin-chen-gsalhoz nyúlik vissza a tizenegyedik és tizenkettedik században.

A *Részletes kifejtés* fejezetekre, alfejezetekre és önálló szakaszokra tagozódik. Elsőként versbe szedett előhang tiszteleg a *lam rim* szellemi hagyományának nagy mesterei – a Buddha, valamint a mélységes filozófiai elv (*zab mo'i lta ba, darśana*) és a széleskörű szellemi gyakorlás (*rgya chen spyod pa, caryā*) ikerpillérének bódhizsattva védelmezői, Maitreya és Mañjuhoṣa, továbbá a tanításaik révén a filozófiai és szellemi nevelésnek utat nyitó Ārya Nāgārjuna és Ārya Asaṅga mesterek – előtt [1-2].³

A *Részletes kifejtés* fő vonulata a mű egészére vonatkozó útmutatásokkal indul (*gdams pa'i sngon 'gro*) [3-32]. A következő szakasz részletesen kifejti az előrehaladás módszerét, amely által a tanítványt ezek az útmutatások vezetik: a szellemi barát (*dge bshes, kalyāṇamitra*) szolgálatát, és a gyakornok tanítvány tudatának képzését és -megtisztítását [33-97].⁴ Az ezt követő szakasz az utolsó, vagy legalsó csoportba tartozó személyek (*skyes bu chung ngu/ tha ma*) számára alkalmas fokozatos ösvénnyel foglalkozik. Ezek az emberek örömet lelik újralétesüléseik körforgásában (*'khor ba, saṃsāra*), és csupán arra törekednek, hogy szerencsés jövőbeni létezésben részesüljenek a *saṃsārān* belüli valamelyik mennyei világban [98-205]. A következő szakasz a középső csoportba tartozó személyeket (*skyes bu 'bring*) mutatja be, akik a létezéssel szemben ellenszenvet fejlesztettek ki, és saját maguk számára keresik a megszabadulást [206-280]. Mindazonáltal e két ösvényt különös sajátossággal nem rendelkezőkként, más néven „közös”-ként (*thun mong ba*) írja le, amely igen széles fokozat valamennyi buddhista gyakorlónak megfelel. A *Részletes kifejtés* a következő szakaszokat általános értelemben azoknak a legmagasabb csoportba tartozó személyeknek (*skyes bu chen po*) szánja, akiket együttértés (*snying rje, karuṇā*) jellemez, és amiatt törekednek a felébredésre (*byang chub, bodhi*), hogy valamennyi érző lény szenvedésének véget vessenek. Ők a felébredés tudatát (*byang chub kyi sems, bodhicitta*) kétféleképp fejlesztik: az arra való törekvés fogadalma (*smon pa'i sems, praṇidhāna-citta*) és az abban való elmélyedés (*'jug pa'i sems, prasthāna-citta*) által. [281-468]

A képzés eme magas szintjén különösképpen a bódhiszattva első négy tökéletességének (*pāramitā*): a nagylelkűségnek (*sbyin pa, dāna*; vagy „bőkezűség”-nek), az erkölcsi fegyelemnek (*tshul khriṃs, śīla*), a türelem képességének (*bzod pa, kṣānti*) és a tetterőnek (*brtson 'grus, vīrya*) gyakorlására kerül sor.

A hagyomány szerinti hat tökéletesség két utolsó tagját, a meditálást (*bsam gtan, dhyāna*) és a megkülönböztető felfogást (*shes rab, prajñā*) a *Részletes kifejtés* két igen bősz és részletes szakaszban dolgozza fel. Ezekben alapos vizsgálat alá kerül a rögzítő meditálás (*'jog sgom*) Congkhapa értelmezésének megfelelő valódi természete, – nevezetesen, hogy merőben más, mint pusztán kvietizmus vagy ataraxia, és különbözik a tetszhalott nyugalmi állapotától vagy a révülettől (*har sgom, had de 'jog pa*) –, s ez együtt az analitikus meditatív felismeréssel (*dpyad sgom*) kiegészült *prajñā*val vagy analitikus vizsgálattal (*so sor rtoḡ pa = pratyavekṣā*) – a féktelen intellektus és tudati tevékenység ellentétével – alkotja a nyugalom (*zhi gnas, śamatha*) és az éleslátás

(*lhag mthong, vipaśyanā*) két egymással összhangban álló, igen szoros kölcsönösséget feltételező tényezőjét. A nyugalom és éleslátás ikerfejezete a *Részletes kifejtés* legrészletesebb, legbonyolultabb, és minden kétséget kizáróan a leginkább elmagyarázott része. Kijelenthető, hogy itt nyilvánul meg Congkhapa jelentékeny hozzájárulása a buddhista gondolkodáshoz, általános értelemben pedig a filozófiához és az egyetemes szellemiséghez.

Ennek megfelelően e két szakasz közül az első nem kevesebbre, mint a nyugalom (*zhi gnas, śamatha*) témakörének gondos és átható tanulmányozására vállalkozik; kitér mind a test, mind a tudat nyugalomára (*shin sbyangs, praśrabdhi*) – a zavarodottság (*gnas ngan len, dauṣṭhulya*) ellentétére –, tisztázza a *śamatha* és az éleslátás (*lhag mthong, vipaśyanā*) közötti kapcsolatot, és ebből a nézőpontból a lehető legrészletesebben megvizsgálja és kimutatja, hogy e két tényező a gyakorlás bizonyos szintjén hogyan válik egymás kiegészítőjévé, majd pedig miként lesznek egymás kölcsönös megerősítői. [468-563] Az ebben az összefüggésben feldolgozott fő témakörök: a figyelem vagy tudatos jelenlét (*dran pa, smṛti*), az éberség (*shes bzhin, samprajanya*), az értelmi tevékenység (*yiḍ la byed pa, manasikāra*), az önuralom vagy egykedvűség (*btang snyoms, upekṣā*), a természetes nyugalom (*rnal du 'dug pa, praśāṭhavāhitā*), a szellemi és filozófiai tevékenységre való hajlam (*las su rung ba, karmaṇyatā*), és a fogalomalkotás elkerülésének ([*cir yang*] *mi rtog pa, nirvikalpa*) tanulmányozása. Különös figyelmet fordít arra, hogy a gyakorló elkerülje a tompaságot és álmoságot (*rmug pa és gnyid, styānamiddha*), valamint az ellazulást (*bying ba, laya*; vagy „lustaság”-ot), melyet az ernyedtség (*glod pa, lhod drags pa*) jelez, valamint az izgatottságot (*rgod pa, auddhatya*), amelyre a túlzott feszültség (*sgrim pa, grims drags pa*) vagy erőlködés (*rtsol ba*) hívja fel a figyelmet. A nyugalom művelésének helyes folyamatát itt az elefántidomítás hasonlatán keresztül mutatja be [506-507]. Szintén bőségesen tárgyalja a tudat rögzítésének a nyugalommal összefüggő kilenc változatát (*sems gnas pa, cittasthiti*). E fejezet tükrözi azt a mélységet, ahogyan Congkhapa megértette Asaṅga tanítását, és ennek következménye, hogy oly bőségesen idéz a mester *Abhidharma-samuccaya* művéből, különösen pedig a *Śrāvaka-bhūmiből*. Ugyanebben a fejezetben idézett további fontos források a *Samdhi-nirmocana-sūtra* és Ratnākaraśānti *Prajñāpāramitopadeśája*.

E két nagy részből gyakran idézik a másodikat, az éleslátás (*lhag mthong, vipaśyanā*) tanulmányozását, amely még terjedelmesebb és jóformán független fejezet, s néha *Részletes éleslátás* (*lhag mthong chen*

mo) [kifejtése] címen önálló műként magyarázzák [564-809]. Előjáróban itt annak a kérdésnek a megvitatását találjuk, hogy a *madhyamaka* tan-
tétélek keretén belül miként különböztethetők meg a figyelembe ve-
endő *sūtra* szövegek végső, pontos jelentései (*nges pa' don, nītārtha*) a
velük ellentétes, csupán felszínes, ideiglenes jelentéseiktől, mely utób-
biak emiatt további magyarázatra vagy „felderítésre” szorulnak (*drang
ba'i don, neyārtha*). Ebben az összefüggésben röviden kitér egy *nītārtha*
szöveg és egy szó szerinti jelentéssel bíró írásmű (*sgra ji bzhin pa, yathā-
ruta*), valamint egy *neyārtha* szöveg és egy nem szó szerint értelme-
zendő írásmű (*sgra ji bzhin ma yin pa*) *madhyamaka* szövegelemzéssel
történő megkülönböztetésére. A buddhista szövegértelmezést válasz-
totta Congkhapa néhány évvel később, ötvenegy éves korában (1408)
megalkotott jelentős önálló munkája, a *Drang nges legs bshad snying
po* tárgyának. Ebben alapos vizsgálatnak vetette alá a végső valóság
(*don dam pa'i bden pa, paramārthasatya*) valamint a felszíni réteg (*kun
rdzob bden pa, sanvrtisatya*), a közmegegyezésen alapuló/ pragmatikus
(*tha snyad [bden pa], vyavahāra[satya]*) megközelítés két „alapelv”-ének
természetét. Lényegét tekintve a *Részletes kifejtés*nek ez a fejezete a
vipaśyanā tárgykörével foglalkozik, nevezetesen az üresség (*stong pa
nyid, śūnyatā*) eszméjével és annak kettős jellegével: az öntermészet hi-
ányával (*rang bzhin med pa*) vagy önlétezés hiányával (*ngo bo nyid med
pa, niḥsva-bhāvatā*) – azaz, hogy valamennyi entitás „aseitas” [önmagá-
tól nem létező] (*dnegos po, bhāva*) hiposztatikusan megalapozottként tu-
lajdonítódik (*bden par grup pa*) – valamint a függésben keletkezésükkel
(*rten cing 'brel bar 'byung ba, pratityasamutpāda*)⁵, ahogyan azt Nāgārjuna
és örökösei a *madhyamaka* iskola módszere szerint részletesen kifejtet-
ték. Ehhez az iskolához sorolható különösen Buddhapālita (i.u. 500
körül), Bhavya (Bhā[va]-viveka a hatodik században) és Candrakīrti (a
hetedik században). Congkhapa egyebek mellett megvitatja a látszat-
megmutatkozás és az üresség (*snang stong*) egymást kiegészítő, egyen-
rangú térfeleit, és fejtegetését abban a tényben összegzi, hogy a függő
keletkezésben a látszat megmutatkozás eloszlatja a létezés örökkéva-
lóságának filozófiai szélsőségét (*yod mtha', astitā*), az üresség pedig a
nem-létezés nihilista filozófiai szélsőségét (*med mtha', nāstitā*) szün-
teti meg. Ennek az eljárásnak az eredményeként a *mādhyamika* nem
tér el a filozófiai középső ösvénytől (*dbu ma'i lam, madhyamā pratipat*)
és megfelel az elméleti kérdést, hogy a közmegegyezésen alapu-
ló/ pragmatikus (*vyavahāra*) megközelítés a helyes ismeretek, azaz a
pramāna (*tha snyad tshad [mas] grub [pa]*) révén a saját szintjén me-
galapozott. (Érdeemes mindezt összevetni a nyugati filozófia jelenségek

eloldozása: *sôzein tà phainómena, salvare phaenomena* gondolatával). Továbbá ez a rész foglalkozik ösvényként a tagadás tárgyával (*lam gyi dgag bya/ lam goms pa'i dgag bya*, vagy *bden 'dzin gyi ma rig pa*, az elvont fogalmaknak valóságos létet tulajdonító [hiposztazáló], illetőleg azokat tárgyasító szubjektív tévképzettel), valamint a tagadás tárgyával az érvelésben (*rigs pa'i dgag bya*, vagy *bden grub*, vagyis az objektív hiposztatikus állítással. [651. és köv.]) Emellett bemutatásra kerül, hogy miként kell határt szabni a tagadás tárgyának, hogy az se túl széleskörű (*dgag bya ngo 'dzin [ha cang] khyab ches pa*), se túl szűkre szabott (*khyab chung bal chungs pa*) ne lehessen.⁶ Ennek kifejtése során kitér a *madhyamaka* két fő módszerének vizsgálatára: Bhavya „*svātantrika*” (*rang-rgyud-pa* vagy „önálló érvelésű”) irányzatára, (amely saját rendszeren belüli önálló következtetést, *svatantrānumāna*, és formalizált „szillogizmust”, *svatantraprayoga* fogad el), valamint Buddhapālita és Candrakīrti „*prāsaṅgika*” (*Thal-'gyur-pa* vagy „apagogista”) irányzatára, (amely e helyett inkább apagogikus érvekkel az opponens által nem kívánt történést vagy állításának következményét, *prasaṅga*, világítja meg). Továbbá egy szintén részletes és lényegi részben Congkhapa azt a kérdést tárgyalja, hogy a (*svātantrikától* eltérő) *prāsaṅgika-mādhyamika* a saját filozófiájának keretén belül jogosan fogadhatja-e el bármilyen állítását (*dam bca', pratijñā*), kijelentését (*kha len pa, abhyupagama*), illetőleg álláspontját (*rang gi phyogs, svapakṣa* vagy *rang lugs, svamata*), és arra a következtetésre jut, hogy ténylegesen elfogadhatja, és így is tesz. E vizsgálat a *madhyamaka* gondolkozás területén belül néhány igen fontos megfigyelést foglal magába a mérvadó ismeretekről (*tshad ma, pramāṇa*; olyan megismerés, amely megbízható, igaz és megcáfolhatatlan), és megállapítja, hogy még ha az ilyen *pramāṇa* nem is a végső valóságon alapul, fontos szerepet tölt be a közmegegyezésen alapuló/pragmatikus gyakorlat (*tha snyad, vyavahāra*)⁷ szintjén. Ezek után egy példa következik arra vonatkozóan, hogy a *madhyamaka* elmélet (*lta ba, darśana*) miként fejleszthető a filozófus-gyakorló tudatfolyamatában (*rgyud, saṃtāna*), miközben elmagyarázza, hogy a személy (*gang zag, pudgala*) és a létezés valamennyi tényezője (*chos, dharma*) lényeg-nélküliségének (*bdag med pa, nairātmya*) megértése (*rtogs pa, adhigama*) vagy megvizsgálása (*nges pa, niścaya*) hogyan történik. [719-769]. Az üresség vagy lényeg-nélküliség kifejtését az éleslátás (*vipaśyanā*) változatainak igen részletes megvilágítása, majd pedig ezek realizálásának mikéntje követi. [769-808] Congkhapa itt ismét kitér a rögzítő meditálás természetére (*'jog sgom*), valamint a realizációk e két formája közötti összefüggésre.

A *Részletes kifejtés* utolsó fejezete a vajrayāna csupán rövid említésével zárul. [808-809]. Megjegyzendő, Congkhapa időről-időre említést tesz arról, hogy a tudós (*mtshan nyid pa*) és a filozófus-gyakorló „exoterikus” [nyitott] *sūtrayānāja* vagy *pāramitāyānāja* – a *Lam rim chen mo* lényegében e mellett kötelezte el magát – miként kapcsolódik a mantrákat gyakorló (*sngags pa*) és a jógi (*rnal 'byor pa*) „ezoterikus” [titkos] *mantrayānájához* vagy *vajrayānájához*.⁸

A *Részletes kifejtés* versbe szedett rövid végszóval [810-812] és záradékkal [812-813] fejeződik be.

Congkhapa *Részletes kifejtését* (különösképpen annak kezdő szakaszait) Atiśa Dipamkaraśrijñāna (982-1054), a híres, Indiából Tibetbe költözött, majd ott a tibeti bka'-gdams-pa hagyományt megalapító bengáli mester műve, *A megvilágosodáshoz vezető ösvényt megvilágító lámpás* (*Byang chub lam gyi sgron ma* vagy *Bodhi-patha-pradīpa*) ihlette. Az említett három emelkedő kategóriába sorolt személy (*skyes bu gsum*) mintájaként Atiśa viszonylag rövid lélegzetű alkotása szolgált.

Congkhapa *Részletes kifejtésében* a buddhizmus Felébredés ösvényre vonatkozó szellemi-filozófiai hagyományának jelentős hányadát összegzi, és mint ilyen, számos buddhista szentiratból (*sūtra*), kiváltképp a szövegeket magyarázó irodalomból (*śāstra*) gyakran hosszan idéz. Első helyen érdemelnek említést a *mahāyāna* (azaz a *pāramitāyāna*, és kiegészítésképpen a *vajrayāna*) források. De szintén sűrűn idéz a *śrāvaka* ösvényhez és a *vinayához* sorolható nagyszámú szentiratból, Vasubandhunak a *vaibhāṣika* és a *sautrāntika* iskolához kapcsolódó *Abhidharma-kośa* művéből és annak önkomentárjából, valamint a *Śrāvaka-bhūmiből* (amely Congkhapa egyik leginkább használt forrása a nyugalom kimunkálásához). Megfigyelhető, hogy az utóbb említett *śrāvakayāna* munkákból vett hivatkozásokkal nem csupán a két alacsonyabb fokozatú személlyel foglalkozó fejezetben találkozunk, hanem a bódhiszattva és a *mahāyāna* jelöltek magasabb fokozatában is. Ez a sajátosság természetesen megszokott és elfogadott a tibeti buddhista hagyományban, amely minden kétséget kizáróan a *mahāyāna* utat követi, ám nem abban a kizárólagos értelemben, amit sokan feltételeznek (különösképpen nyugaton), hiszen ez a Buddha Szavainak teljességét magába foglalja, beleértve a *śrāvakayānát* és a *mahāyānát*, így nem csupán a bódhiszattva és a mantra gyakorló (vagy *vajrayāna* követő) tanítványokat, hanem a *vinayát* követő felavatott szerzetes vagy *bhikṣu prātimokṣa* tanítványokat is. Congkhapa, vala-

mint tanítóinak zöme és tanítványai a *mūlasarvāstivāda* rendhez tartozó *vinayát* követő szerzetesek voltak. Ezt a *vinaya* (vagy *nikāya*) iskolát honosították meg Tibetben.

A *Részletes kifejtés* nem a források puszta magyarázata, hanem a buddhista erkölcs, vallás, filozófiai gondolkodás és gyakorlat önálló összegzése és szintézise. Nyelvezete, stílusa és kifejezőmódja kétségtelenül kevésbé tudományos, mint Congkhapa néhány más fontos műve, mindamelllett szoteriológiai és ismeretelméleti szempontból teoretikusan megalapozott értekezés, amely az olvasótól komoly figyelmet és tájékozottságot kíván. Congkhapa hagyománya soha sem állította, hogy a buddhista ösvény valamilyen rövidtávú látszattmegoldással könnyen megközelíthető, s még ha a *lam rim* szövegek szerzői néha *bde lamról* vagy *myur lamról* is beszélnek, az ilyen ösvény másokhoz viszonyítva csupán amiatt „könnyű” vagy „kényelmes”, és amiatt „gyors”, mert valójában részletesebben magyarázott és a technikai bőségesebbek.

Másfelől, bár tulajdonképpen nem vitatkozó mű, a *Részletes kifejtés* nem kerüli el az éles hangot, néha vitába száll, ám csak ritkán nevesíti azokat a tudósokat, akiknek nézetével kritikai vizsgálódása során szembehelyezkedik. Különösen a nyugalom és az éleslátás fejezeteiben – de a megelőző szakaszokban is – Congkhapa gyakran célozgat; nem kétséges ugyanis, hogy néha nyíltan, néha hallgatólagosan felfingerli a nyolcadik századnál korábbi Tibetben kialakult, majd a „bSam yas nagy vitája”-ba torkolló elmélet és gyakorlat, és számos alkalommal megemlíti „a Ho-shang nézetet vagy módszert” (*hwa shang gi lta bal lugs*). A hivatkozásának alapját képező véleményt, amely valamennyi erőfeszítést és tudati tevékenységet, fogalmakra épülő értelmi folyamatot és fogalomalkotást – beleértve mindent, ami nem természetes és spontán – lényegtelennek, a szellemi megértés akadályának tekint, – kétségtelenül meglehetősen jelképszerűen és korlátozott pártatlansággal – a kínai Ho-shang mo-ho-yennek (*mahāyāna*) tulajdonítja.⁹ Congkhapa ezt a nézetet olyan alapesetként kezeli, amikor a filozófiai vizsgálat során a kérdés felvetője az érvelő tagadás tárgyát (*rigs pa'i dgag bya*) túlságosan széleskörűen állapítja meg, így ennek filozófiai (és szellemi) következménye a negativizmus vagy nihilizmus. Kritikájának egy másik céltáblája a tibeti jo-nang-pa iskola „másfajta üresség” elmélete, amelynek mestereit Congkhapa itt név szerint nem említi. A Candrakīrtihez és tibeti követőihez, köztük Congkhapához köthető „önlétezés üressége” (*rang stong, svabhāvasūnya*) iskolával szemben álló filozófiai nézet szerint (éppen csak megemlítve) a ta-

adás tárgya (*dgag bya*) a pragmatikus gyakorlat teljes *saṃvṛti* szintjét magába foglalja, ezért túlságosan széleskörűen kerül megállapításra, tehát negativistának vagy nihilistának tekinthető. Azonban először és legfőbbként, a *gzhan stong* elmélet egyfajta valódi létezését – *dnegos por smra bat* – tételez, mivel úgy értelmezhető, hogy az abszolútumot állítja, azaz mindennek az ürességét, ami másmilyen, azaz különbözik önmagától (*gzhan stong*), anélkül, hogy mindennek ellenére önmaga az önlétezés üressége (*rang stong*) lenne; ellenkező esetben a tagadás tárgya túlságosan szűken kerül megállapításra. Ezen túlmenően, Congkhapa kritikájának tárgya az indiai mester, Bhavya, s ugyanígy indiai, de különösképpen tibeti követőinek „*svātantrika*” elmélete: az olyan entitások állítása, amelyek bár végső értelemben önlétezésről üresek, felületi szinten saját jellegzetességek által megalapozottak (*rang gi mtshan nyid kyis grub pa*). Emellett Candrakīrtivel egyetértve Congkhapa nem fogadja el a „végső értelemben” (*don dam par, paramārthataḥ*) körülírást Nāgārjuna *Madhyamaka-kārikā*jának négy indító, lényegi állítása előtt, mely szerint önléttel rendelkező entitás (*dnegos po, bhāva*) nem keletkezhet (i) önmagából, (ii) más entitásból, (iii) mindkettőből, (iv) illetőleg egyikből sem (azaz minden ok nélkül). Éspedig amiatt, mert a *saṃvṛti* felületi szintjén az önlét általi eredet fogalma pusztán következetlenség [668. és köv.]. A *Részletes kifejtés* számos szövegösszefüggésében több-kevesebb részletességgel más elképzelések is vizsgálat és kritika alá kerülnek. Ahogyan fent már megjegyeztük, például – a *svātantrikák* (Rang-rgyud-pa) részéről – igen hosszasan körbejárt vitakérdés, hogy vajon az apogogikus redukció (*prasaṅga*) pusztán dekonstruktív módszerével egyetértő úgynevezett *prāsaṅgikák* (Thal’gyur-ba) elfogadhatnak-e saját filozófiai álláspontot (*pakṣa*) és megfogalmazhatnak-e tézist (*pratijñā*) és ezzel egyező állítást (*abhyupagama*), miközben hűek maradnak *prasaṅga* módszerükhöz. Eltérően más, e problémát fontolóra vevő tekintélyektől, Congkhapa következtetése az, hogy a „*prāsaṅgika*” valóban fenntartja filozófiai pozícióját és állításait, és ennek bemutatására még a korábbi Tibetben aktív szerepet játszó, „*prāsaṅgikák*”-nak tekintett *mādhyamika* mesterek nézeteit is kritika tárgyává teszi, például a kasmíri Jayānanda mestert, Khu Mdo-sde’bart és rMa-byat.¹⁰

Jóllehet a *Részletes kifejtés* ténylegesen a tibeti vallási-filozófiai írásművek egy eltérő műfaját hozta létre, Congkhapa *lam rimje* nem előzmé-

nyek nélküli; párhuzamba állítható szanszkrit és tibeti szövegekkel. A teljes körű megújítás nem állt céljában.

Indiai részről a már hivatkozott, tizenegyedik századból származó Atísa mű, a *Bodhi-pathapradīpa* mellett – mely maga is részben a Suvarṇadvīpa-Dharmakīrtitől (gSer-gling-pa) kapott útmutatásokon alapult – különösképpen Śāntidévától a *Śikṣā-samuccaya* (hetedik-nyolcadik század) érdemel említést – ami a *Bodhisattva-vinayāna*nak tekinthető, és a buddhista gyakorlatot és gondolkodást tizenkilenc pontba sűrítő, meghatározó kanonizált szövegeket összegyűjtő munka –, valamint ugyanennek a szerzőnek a hat tökéletességet (*pāramitā*) egységes szerkezetben magyarázó *Bodhi(sattva)-caryāvatāra* műve, amely párhuzamba állítható a *Részletes kifejtés* legmagasabb kategóriába sorolt személyének (*skyes bu chen po*) hasonló tökéletességeivel, és a bódhiszattva ösvény Congkhapa általi feldolgozásával. Sajátos jelentőséget kell tulajdonítani Kamalaśīla három *Bhāvanā-kramā*jának (nyolcadik század) és Ratnākaraśānti *Prajñāpāramitopadeśā*jának (tizenegyedik század); belőlük gyakran idéz a *Részletes kifejtés*. Magyarázatait Congkhapa hatásos hivatkozásokkal támasztja alá, és nem ritkán hosszan idézi az indiai *sūtra* és *śāstra* forrásokat.

A *Részletes kifejtést* megelőző (nem feltétlenül modellként szolgáló) legismertebb tibeti művek között első helyen említhetők a rNgog Blo-ldan-shes-rab (1059-1109) és tanítványa, Gro-lung-pa Blo-gros-'byung-gnas alkotta *bstan rim* szövegek.¹¹ Egy másik fontos előd sGam-po-pa bSod-nams-rin-chen (Dvags-po-lha-rje, 1079-1153) mester, a bka'-gdams-pa és a bka'-brgyud-pa rend hagyományainak egyesítője, akinek *Dam chos yid bzhin gyi nor bu thar pa rin po che'i rgyan zhes bya ba theg pa chen po'i lam rim gyi bshad pa* (*Dvags po'i lam rim thar rgyan*) című munkája joggal híres, annak ellenére, hogy ez az értekezés számottevően rövidebb Congkhapa *Lam rim chen mo*jánál.¹² A bka'-gdams-pa hagyomány egyéb ismert korábbi munkái: Po-to-ba Rin-chen-gsáltól (1027/1031-1105) a *dPe chos rin chen spungs pa*; Rog Shes-rab-rgya-mtshotól (Dol-pa dMar-zhur-ba, 1059-1131) a *Be'u bum sngon po*; a *Be'u bum dmar po* néven ismert *lam rim* Sha-ra-ba/Shar-ba-pa Yon-tan-grags-tól (1070-1141); és további, a *dpe chos* és a *be'u bum* osztályba tartozó szövegek ugyanennek az iskolának más mestereitől, melyek szintén a *lam rim* irodalomhoz nagyon közeli *blo sbyong* (tudat képzés) művek¹³ közé sorolhatók. Ezek mind a *Részletes kifejtés* fontos részeinek megelőlegezői.

A sa-skya-pa rendtől származnak Virūpa ösvény és következmény (*lam 'bras*) eszméjének tanításai, a sNang gsum és a (*Blo sbyong*) Zhen

pa bzhi bral.¹⁴ Bár tartalmukban némiképp eltérnek Congkhapa *Lam rim chen mo*jától, Sa-skya-panḍi-ta Kun-dga'-rgyal-mtshan (1182-1251) *sDom gsum rab dbye és Thub pa'i dgongs gsal* című munkái szintén megemlíthetők ebben az összefüggésben, mint a buddhista tanításokat átfogóan összegző kifejtések.¹⁵ Egy későbbi sa-skya-pa mester, Rongston-Śākya-rgyal-mtshan (1367-1449) főként a *Prajñāpāramitāra* támaszkodó *lam rim* típusú írásműve a *Shes rab kyi pha rol tu phyin pa nyams su len pa'i lam gyi rim pa*. A jo-nang-pa hagyománykörből származik Tāranātha (sz. 1575) alkotása, a *bsTan pa la 'jug pa'i rim pa skyes bu gsum gyi man ngag gi khrid yig bdud rtsi'i nying khu*. A rnying-ma rendtől a *lam rim*hoz hasonló újabb keletű irodalom Dza dPal-sprul O-rgyan 'Jigs-med-chos-kyi-dbang-potól (1808-1887) a *rDzogs pa chen po klong chen snying thig gi sngon 'gro'i khrid yig Kun bzang bla ma'i zhal lung*.¹⁶ Ez a munka részletesen kifejti 'Jigs-med-gling-pa (1729-1798) *rNam mkhyen lam bzang* című, új *snying t(h)ig* tanítását, amely maga is a régebbi *snying t(h)ig*hez és Klong-chen Dri-med-'od-zer (1308-1363) *Ngal gso skor gsum* ciklusához kapcsolódik. Egy korábbi, Padmasambhavához köthető kincsratot (*gter ma*), a *Bla ma'i thugs sgrub rdo rje drag rtsalt a Zhal gdams lam rim ye shes snying po* tartalmazza.¹⁷ Végezetül, a mai rdzogs-chennel foglalkozó bon-po munkák közül Shar-rdza bKra-shis-rgyal-mtshan (1859-1933) '*Od gsal rdzogs pa chen po'i lam gyi rim pa'i khrid yig Kun tu bzang po'i snying tigje* érdemel említést.¹⁸

Az ösvényre vonatkozó művek szintjei és fokozatai természetesen igen eltérőek, s nem csupán megalkotásuk idejét, hanem terjedelmüket, valamint magyarázataikat és módszereiket illetően is különböző szövegeknek felelnek meg. (A fokozatos ösvényről szóló munkáknak itt csupán egy töredékét soroltuk fel. További, *vajrayāna*val összefüggő *lam rim* típusú műveket lásd később.)

A-khu Shes rab-rgya-mtsho (1803-1875) a tibeti szakirodalom régebbi és ritkább írásműveit bemutató értékes irodalomjegyzékének második részében a *lam rim* és a *blo sbyong* osztályba tartozó korai művek terjedelmes listájával szolgál, s mintegy 250 tibeti munkát sorol fel. Ezek nem mindegyike hasonlítható Congkhapa *Részletes kifejtéséhez*, az önálló alkotások között pedig olyan kommentárok is helyet kaptak, mint Āryasūra *Jātaka-mālā*ja, Nāgārjuna *Suḥṛī-lekhā*ja, Candragomin *Bodhisattva-saṃvara-viṃśakā*ja, Śāntideva *Bodhi (sattva)-caryāvatāra*ja és a Śikṣā-samuccaya, valamint Atīśa *Bodhi-patha-pradipā*ja.¹⁹

A páli nyelven íródott buddhista theravāda hagyomány művei közül Congkhapa *Részletes kifejtéséhez* legközelebb talán a Buddha-ghosától származó sok kötetes értekezés, a *Visuddhimagga* (kb. 400 kö-

rül) áll, amely az ösvényt három fő részre: erkölcsi fegyelemre (*sīla*), meditatív összpontosításra (*samādhi*) és megkülönböztető megértésre (*paññā*) osztja. Ám eltérően az említett, Congkhapa által kétségtelenül ismert korábbi szövegektől, a *Visuddhimaggát* soha nem fordították le tibetire, számára így ez nem volt hozzáférhető. A *Visudhimagga* szerzője viszont ismerte és fel is használta Upatissa *Vimuktimārga/Vimuttimagga* című művének egy kisebb részét. Ez utóbbiról készült tibeti fordítás.²⁰

Congkhapa a *Lam rim chen mot* 1402-ben fejezte be, majd egy másik művet is megalkotott *Rövidebb értekezés a megvilágosodás fokozatos ösvényéről* címen (*Lam rim chung ba* vagy *Lam rim 'bringk*ént, azaz „Közepes fokozatos ösvény”-ként is ismert), melyet a Ri-bo dGe-ldan (vagy dGa'-ldan) kolostorban 1415-ben véglegesített.²¹ Congkhapa egyéb munkái között (*bKa 'bum thor bu*, Összegyűjtött munkáinak második kötete) egy rövid próza, a *Lam gyi rim pa mdo tsam du bstan pa*, azaz a „Tömörített fokozatos ösvény” (néha *Lam rim chung nguk*ént, „Kis fokozatos ösvény”-ként hivatkoznak rá)²² található, valamint egy ennél is rövidebb időmértékes mű a gyakorlásról: a *Byang chub lam gyi rim pa'i nyams len gyi rnam gzhag mdo bsdus te brjed byang du bya ba*.²³ Említést érdemel még Congkhapától a *Byang chub lam gyi rim pa'i brgyud pa rnam la gsol ba 'debs pa'i rim pa lam mchog sgo 'byed*, ez a versbe szedett, a *lam rim* tanítását átadó mestert dicsőítő ének, melynek része a jól ismert *Yon tan gzhir gyur ma*.²⁴

Amellett, hogy a *lam rim* műfaj feldolgozta és magasabb egységbe rendezte a *sūtra* és *śāstra* irodalom nagyobb hányadát, Congkhapa dga'-ldan-pa/ dge-lugs-pa iskolájában a művek két összefüggő, egyben megkülönböztetett típusa foglalkozott a szellemi felismerés ösvényének fokozataival. Az első típust az általánosságban *Sa lam rnam bzhag* néven ismert, szintekkel (*sa, bhūmi*) és ösvényekkel (*lam, mārga*) foglalkozó nagyszámú elméleti kézikönyv alkotta, melyek fő forrásául az *Abhisamayālamkāra* és ennek magyarázatai által feltárt *Prajñāpāramitā* irodalom szolgált (az a hagyomány, amelyre támaszkodva Congkhapa a húszas évei végén megalkotta a rövid *Legs bshad gser phrenget*).²⁵ A másik típusba a mantra ösvényt részletesen magyarázó munkák sorolhatók; ezekre alapozta Congkhapa negyvenkilenc éves korában (1405) befejezett terjedelmes alkotását, a *sNgags rim chen mot* (*Rgyal ba khyab bdaḡ rdo rje 'chang chen po'i lam gyi rim pa gsang ba kun gyi gnad rnam par phy*e ba). Ebben a második kategóriában is

találhatók az ösvény fokozataival foglalkozó – a *vajrayāna* személyes tantrikus ciklusainak (*Guhyasamāja*, *Vajrabhairava*, stb.) megfeleltetett – tanulmányok.

Az elkövetkező évszázadokban Congkhapa dga'-ldan-pa/ dge-lugs-pa hagyományának követői számos, a mester *lam rim* alkotásaiból fakadó művet hoztak létre. Közvetlen tanítványa, Hor-ston Nam-mkha'-dpal (1373-1447) a tudat képzéséről (*blo sbyong*) írt kézikönyvet. Másik tanítványa, sPyan-snga Blo-gros-rgyal-mtshan (1402-1471/2), aki abban az évben született, amikor Congkhapa a *Lam rim chen mot* befejezte, két útmutatót (*'khrid yig*) készített a *lam rim*hoz. További két korai munka, a *Lam rim legs gsung nying khu* és a *Byang chub lam gyi rim pa'i dka' gnad ngag 'don du dril ba* Dvags-po-mkhan-chen Ngag-dbang-grags-pától (sz. a tizenötödik században) származik.

Említést érdemel néhány gyakorlatias, szellemi vezérfonalként szolgáló útmutató: bSod-nams-rgya-mtsho (III. Dalai Láma, 1543-1588) Congkhapa *Yon tan gzhir gyur* májához kapcsolódó *Byang chub lam gyi rim pa'i khrid yig gser gyi yang zhun* (*Lam rim gser zhun ma*) című műve;²⁶ Blo-bzang-chos-kyi-nyi-mától (I. Pan-chen, 1567?-1662) a széles körben ismert *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid thams cad mkhyen par bgrod pa'i bde lam* (*dMar khrid bde lam*); a szintén ismert *Byang chub lam gyi rim pa'i 'khrid yig 'jam pa'i dbyangs kyi zhal lung* (*'Jam dpal zhal lung*) Ngag-dbang Blo-bzang-rgya-mtshotól (V. Dalai Láma, 1617-1682);²⁷ és a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid thams cad mkhyen par bgrod pa'i myur lam* (*Lam rim myur lam*) Blo-bzang-yeshestől (II. Pan-chen, 1663-1737).

Congkhapa *lam rim* művéhez közvetlenül vagy közvetetten – gyakran az imént felsorolt négy *lam rim khrid yig* munka közül a másodikon, a harmadikon és a negyediken keresztül – tibeti és mongol szerzőktől származó nagy számú *lam rim* értekezés és *sbyor ba'i chos drug* (hatágú előkészítő gyakorlat) kapcsolódik. Ilyenek például a *Byang chub lam gyi rim pa'i gdams pa'i tshigs su bcad pa kun mkhyen bde lam* és más *lam rim* szövegek Ngag-dbang Blo-bzang-chos-ldantól (I. ICang-skya, 1642-1714); a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid 'jam dpal zhal lung gi snying po bsdus pa'i nyams len 'khyer bde bla ma'i gsung rgyun* I. 'Jam-dbyangs-bzhad-pa Ngag-dbang-brtson-'grustól (1648-1721), és ugyanennek a szerzőnek *Lam rim che chung gi dris lan nor bu'i phreng ba* című műve; a *Byang chub lam rim las brtsams pa'i dris lan Phur-lcog* Ngag-dbang-byams-pától (1682-1762); a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar*

khrid gzhan phan bdud rtsi'i bum pa Blo-bzang-dpal-ldan-ye-shestól (III. Pan-chen, 1738-1780); a *Byang chub lam gyi rim pa'i snying po'i gsal byed yang gsal sgron ma* és a *Byang chub lam gyi rim pa'i snying po bsdus pa dngos grub kun 'byung Tshe-mchog-gling-rin-po-che Yongs-'dzin Yeshe-srgyal-mtshantól* (1713-1793), valamint egy ugyancsak *Ye-she-srgyal-mtshantól* származó tanítás lejegyzése *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid thams cad mkhyen par bgrod pa'i lam gyi nyams khrid las skyes bu chung ngu'i skor gyi zin tho* címen,²⁸ és ugyancsak e szerző útmutatásainak *Gung-thang dKon-mchog-bstan-pa'i-sgron-me* (1762-1823/4) általi lejegyzése *Yong 'dzin rin po che ye shes rgyal mtshan nas bde lam gyi khrid gngang ba rje btsun dkon mchog bstan pa'i sgron me dpal bzang pos zin bris su gngang ba gdung sel bdud rtsi'i thigs pa* címen; a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid 'jam dpal zhal lung gi sngon 'gro sbyor ba'i chos drug nyams su len tshul* és a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmigs skor mdor bsdus pa byin rlabs kyi gter mdzod dKon-mchog-'jigs-med-dbang-potól* (II. 'Jam-dbyangs-bzhad-pa, 1728-1791); a *Byang chub lam gyi rim pa'i sngon 'gro sbyor ba'i chos drug skal ldan 'jug ngogs A-kya-yongs-'dzin dByangs-candga'-ba'i-blo-grostól* (1740-1827); a *Byang chub lam gyi sngon 'gro sbyor ba'i chos drug gi khrid yig chen mo 'jam dbyangs bla ma'i dgongs rgyan* és a *Byang chub lam rim gyi rim pa chung ngu'i zin bris blo gsal rgya mtsho'i 'jug ngogs Ke'u-tshang Blo-bzang-'jam-dbyangs-smon-lamtól* (1750-1827); a *Byang chub lam gyi rim pa'i sngon 'gro'i sbyor ba'i chos drug lag tu len tshul gsal bar bkod pa lam bzang sgrub pa'i 'jug ngogs* és a *Byang chub bde lam gyi dmigs skor cha tshang bar tshigs bcad du bsdebs pa lam mchog snying po* az említett *Gung-thang dKon-mchog-bstan-pa'i-sgron-metól* (1762-1823/4); a *bDe lammal* kapcsolatos művek *dPal-mang dKon-mchog-rgyal-mtshantól* (1764-1853), melyek közül az egyik *Gung-thang* tanításain alapul; *Rva-sgreng Blo-bzang-ye-she-sbstan-pa-rab-rgyas* (1759-1816?) útmutatásainak legyezése, a *Khri chen rdo rje 'chang chen pos bde lam stsal skabs kyi gsung bshad zin bris*; néhány rövidebb munka *dNgul-chu Dharmabhadrától* (1772-1851), köztük a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid thams cad mkhyen par bgrod pa'i bde lam gyi lhan thabs nag 'gros su bkod pa*; a *Byang chub lam rim chen mo'i sa bcad kyi thog nas skyes bu gsum gyi lam gyi rim pa'i man ngag gi gnad bsdus gsal ba'i sgron me Chu-bzang Ye-she-srgya-mtshotól*;²⁹ a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid myur lam gyi sngon 'gro'i ngag 'don gyi rim pa khyer bde bklag chog bskal bzang mgrin rgyan* (Dvags-po) 'Jam-dpal-lhun-grubtól (1845-1919);³⁰ a *lHag-mthong chen mo'i dka' gnad rnam sbrjed byang du bkod pa dgongs zab snang ba'i sgron me* és a *Byang chub bde lam gyi khrid dmigs skyong tshul shin tu gsal bar bkod pa dge legs 'od snang 'gyed pa'i*

nyin byed (*Zhva dmar lam rim*) Zhva-dmar dGe-'dun-bstan-'dzin-rgya-mtshotól (1852-1912); a *rNam sgröl lag bcangs su gtod pa'i man ngag zab mo tshang la ma nor ba mtshungs med chos kyi rgyal po'i thugs bcud byang chub lam gyi rim pa'i nyams khrid kyi zin bris gsung rab kun gyi bcud bsdus gdams ngag bdud rtsi'i snying po*, amely Pha-bong-kha-pa Byams-pa-bstan-'dzin-'phrin-las-rgya-mtsho (1878-1941) tanításainak lejegyzése, tanítványa, Khri-byang Blo-bzang-ye-shes-bstan-'dzin-rgya-mtsho (1901-1982) szerkesztésében,³¹ Pha-bong-kha-pa művei: a *rJe'i lam rim chung ngu dang myur lam dmar khrid sbrags ma'i gsung bshad stsol skabs kyi zin bris mdo tsam du bkod pa zab rgyas snying po*, a *Byang chub lam gyi rim pa'i sngon 'gro sbyor ba'i chos drug nyams su len tshul theg mchog 'phrul gyi shing rta*, a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid 'jam dpal zhal lung gi khrid rgyun rgyas pa dbus brgyud lugs kyi sbyor chos kyi ngag 'don khrigs chags su bkod pa rgyal ba'i lam bzang*, és a *Byang chub lam gyi rim pa'i snying po bsdus pa yon tan gzahir gyur ma'i zab khrid gnang skabs kyi brjed byang mdor bsdus pa blang dor lta ba'i mig rnam par 'byed pa* (Congkhapa *Yon tan gzahir gyur májának magyarázata*);³² a *Byang chub lam gyi rim pa'i mtha' dpyod gzhung lugs rgya mtshor 'jug pa'i gru gzings zhes bya ba las lhag mthong gi mtha' dpyod* Blo-bzang-rdo-rjétől (huszadik század); a *bDe lam zhal shes blo bzang dgongs rgyan* és a *'Jam dpal zhal lung gi dmigs rim Brag-dkar-dka'-bcu-pa Ngag-dbang-grags-pától*; valamint a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar khrid thams cad mkhyen par bgrod pa'i bde lam gyi zin bris Shes-rab-rgya-mtshotól* (huszadik század).³³

Továbbá egyes munkák az ösvény három alapvető követelményét (*lam gyi gnad*, vagy *lam gyi gtso bo rnam gsum*) feldolgozó Congkhapa tanítás folytatásai. E három alapvető követelmény: (i) a megszabadulás vagy elhatárolódás (a létforgataghoz való ragaszkodástól, *nges 'byung*; a fogalom talán a szanszkrit *niḥsaraṇa*, *niryāṇa* és *naiṣkramya* fordítása), (ii) a felébredés tudata (*byang chub kyi sems*, bodhicitta) és (iii) a helyes szemlélet (*yang dag pa'i lta ba*, *samyagdr̥ṣṭi*, a függésben keletkezés és az üresség megértése).³⁴

A *Lam rim chen mo* értelmezése szempontjából különösen fontos az eredetileg a Tshe-mchog-gling kolostorból származó, jegyzetekkel ellátott, két részből álló kiadvány – utánnnyomására Lhászában, a Zhol nyomdában került sor –, melynek címe: *Byang chub lam rim chen mo'i dka' ba'i gnad rnams mchan bu bzhi'i sgo nas legs par bshad pa theg chen lam gyi gsal sgron*. Az első rész a *Részletes kifejtés* kezdő szakaszait tartalmazza számos rövid megjegyzés kíséretében; a második rész pedig a szöveg két utolsó szakaszát, a nyugalmat és az éleslátást (*zhi lhag gnyis*). Míg az előbbihez fűzött észrevételek meglehetősen tömörek, az éleslá-

tást bőséges kiegészítéssel és magyarázattal látták el. E megjegyzések és magyarázatok négy szerzője: a 6. dga'-ldan rendfőnök, Ba-so Choskyi-rgyal-mtshan (1402-1473); sDe-drung-mkhan-chen Ngag-dbang-rab-brtan, aki egységesítette a 30. dga'-ldan rendfőnöktől, sTag-lung-brag-pa Blo-gros-rgya-mtshotól (1546-1618) származó, és tanára, a 35. dga'-ldan rendfőnök, 'Jam-dbyangs dKon-mchog-chos-'phel (1573-1646) által összeállított magyarázatokat; Ngag-dbang-brtson-'grus (I. 'Jam-dbyangs-bzhad pa'i-rdo-rje, 1648-1721); és Bra-ti-dge-bshes Rinchen-don-grub (késő tizenhetedik század). A négy jegyzetaparátussal kiadott *Részletes kifejtést Lam rim chen mo mchan bu bzhi sbrags*ként, vagy *Lam rim mchan bzhi sbrags ma* néven ismerjük.³⁵

Lexikográfiai szempontból a *Részletes kifejtés* első részére, valamint a szövegmagyarázatokra vonatkozóan segítségünkre szolgálhat az A-kya-yongs-'dzin dByangs-can-dga'-ba'i-blo-gros (1740-1827) által készített, viszonylag rövid *Byang chub lam gyi rim pa chen po las byung ba'i brda bkrol nyer mkho bsdus pa*.

A tizennyolcadik század eleje óta, miután a hittérítőként rövid ideig Tibetben tartózkodó olasz jezsuita Ippolito Desideri figyelme (nem minden tekintetben kielégítő módon) ráterelődött,³⁶ Congkhapa *Lam rim chen mo*ját számos érdeklődő ismerhette meg nyugaton. A *Részletes kifejtés* tekintélyes hányadának európai nyelven – oroszul – történő első kiadásra került fordítását a mongol tudós, G. Cibikov (Tsbykov/ Cybikov/ Zybikow) készítette a mongol változatból. A munka a mongol változatnak megfelelő szöveggel együtt 1910-13-ban, Vlagyivosztokban jelent meg (*Lam rim chen po*, 1 kötet, 1-2 rész.).³⁷ Angolul egy nagyobb rész két kötetnyi fordítását Alex Wayman végezte el (*Calming the Mind and Discerning the Real*, New York, 1978; és *Etics of Tibet*, Albany, 1991). Francia nyelven részleges fordítást, szintén két kötetben, Georges Driessens készített Yon-tan-rgya-mtsho, a Bla-brang bKra-shis-'khyilből származó tudós irányítása mellett (*Le grand livre de la progression vers l'Éveil*, Jujurieux, 1990 és Saint-Jean-le-Vieux, 1992). E változatok egyike sem teljes. Létezik még egy japán fordítás G. M. Nagaotól az éleslátás fejezetről (Tökyö, 1954).

Congkhapa *Lam rim*jának fontosabb részeitől készült fordításokat közölt Váanggyel gese a *The Door of Liberation* (York, 1973) és a *The Jewelled Staircase* (Ithaca, 1986) című könyvekben.

Jelen sorok írója, akit Vánggyel gese évekkel ezelőtt Indiában vezetett be a *lam rim* hagyományba, lelkesen üdvözli a *Részletes kifejtés* új, teljes megjelentetését: a művet, amely a buddhizmus tanulását és gyakorlását szolgáló Tibeti Buddhista Tanulmányi Központ (Labsum Shedrub Ling) támogatásával készült, annak az intézménynek a segítségével, amelyet nem sokkal Amerikába érkezését követően Vánggyel gese, e Kalmükiában született, és a Lhasza melletti Drepung kolostor Gomang kollégiumában iskolázott, képzett és bölcs nyugat-mongol tudós alapított.³⁸

D. Seyfort Ruegg
Keleti és Afrikai Tanulmányok Iskolája
London

JEGYZETEK

Köszönöm Végh Józsefnek, hogy a bevezető tanulmányok fordítását átnézte. Észrevételeit és kiegészítéseit a szöveg véglegesítésekor figyelembe vettem.

A jegyzetekben az idézetekre való hivatkozáskor elsőként a szanszkrit megfelelőt adjuk meg – amennyiben ismert –, majd a fejezetet és a verset, vagy csak az oldalszámo(ka)t. Az oldal-, a folio- és a sor számának feltüntetése Suzuki (1955-61) rendszerét követi (ld. P rövidítést).

* A magyar fordítás a tibeti neveket a magyar nyelvhez igazodó kiejtésük szerinti átírásban közli, ami helyenként eltér az angol kiejtési változattól (pl. Congkhapa, vagy Wangyal helyett, a nazális „ng” hangzót pontosabban visszaadó Váanggyelt írunk.) Az angol fordításban a szanszkrit nevek és fogalmak néhány kivételtől eltekintve a nemzetközileg elfogadott latin betűs átírásban szerepelnek. A magyar fordítás is ezt alkalmazza.

1. A személyekkel és a szövegekkel kapcsolatos évszámokat a tibeti hatvan éves vagy tizenkét éves ciklusnak megfelelően, a szokásos átszámítással, saját forrásaink szerint közöljük. Pontos dátumok csak a széleskörű tibettörténeti és életrajzi kutatások alapján lesznek rögzíthetők, a Gergely naptár vonatkozásában pedig majd feltehetően legalább egy évnvi módosításra szorulnak. Számos esetben nem áll rendelkezésre megbízható információ az évszám meghatározására. Ami pedig a bevezetőben szereplő európai nyelvű tibeti forrásokat, fordításokat és tanulmányokat illeti, ezek magától értetődően nem képviselik a teljes *lam rim* irodalmat.

2. A dga’/ dge-ldan-pa elnevezés a Congkhapa által Lhasza közelében alapított ’brog-ri-bo dga’/ dge-ldan-rnam-par-rgyal-ba’i-gling vallási irányzat és filozófiai iskola legfőbb kolostorának nevével áll összefüggésben. A *Grub mtha’ shel gyi me longban* (Kansu utánnomás 1984, 235-236. o.) Thu’u-bkvan Blo-bzang-Chos-kyi-nyi-ma az iskola történetét feldolgozó írásának elején megemlíti, hogy az ismertebb elnevezés, a dge-lugs-pa, a dga’-lugs-pa kellemes hangzású változata. Mivel ez a tizenegyedik századig, Atísaig visszanyúló bka’-gdams-pa iskola folytatója, másik ismert neve a bka’-gdams-gsar-ma.

Congkhapa életével foglalkozik E. Obermiller ’’Tson-kha-pa le pandit’ ’’ *Mélanges chinois et bouddhiques* 3-ban (1935), 319-338. o. A mai napig használható publikációja mellett ld. még R. Thurman (szerk.): *The Life and Teachings of Tsong Khapa* (Dharamsala, 1982), és R. Kaschewsky: *Das Leben des lamaistischen Heiligen Tsongkhapa Blo-bzan-grags-pa* (Wiesbaden, 1971).

3. A szögletes zárójelben lévő számok a Bya-khyung kiadás – a *Lam rim chen mo* könyv formában újra kinyomtatásra került, 1985-ben Quinghaiban (mTsho sngon) megjelent változatának – oldalszámaira utalnak.

4. A *blo sbyong* vagy tudatképzés irodalma szoros kapcsolatban áll a *lam rim* irodalommal. Ld. 13. jegyz.

5. Congkhapa madhyamaka szemléletének középpontjában a függésben keletkezés alapelve (*pratityasamutpāda*) áll, ld. híres versét: „Hálaadó ének a Tanítómesterhez” (a Buddhához), a *sTon pa bla na med pa la zab mo rten cing ’brel bar byung ba gsung ba’i sgo nas bstod pa Legs par bshad pa’i snying pot*. E mű egyik angol fordítása megtalálható R. Thurman (szerk.) *Life and Teachings of Tsong Khapa* könyvében, 99-107. o.; francia fordítása pedig a G. Driessens által közreadott *L’entrée au Milieu par Candrakirtiben* (Anduz, 1988), 402-411. o.; és D. Seyfort Ruegg munkájában, a „La pensée tibétaine”-ben, ami A. Jacob (szerk.) *Encyclopedie philosophique universelleben*

(1. kötet, „L’univers philosophique”, Paris, 1989), 1589-91. o. olvasható. Általánosságban ld. J. Hopkins: *Meditation on Emptiness* (London, 1983); E. Napper: *Dependent-Arising and Emptiness* (Boston, 1989); és H. Tauscher: *Die Lehre von den zwei Wirklichkeiten in Tsoñ kha pa’s Madhyamaka-Werken* (Vienna, 1995).

6. Ld. E. Napper: *Dependent-Arising and Emptiness*, 44. és köv. old., 81. o.; H. Tauscher: *Die Lehre von den zwei Wirklichkeiten in Tsoñ kha pa’s Madhyamaka-Werken*, 75. és köv. old., 86-88. o.

7. Vö. D. Seyfort Ruegg: „On *Pramāna* Theory in Tsoñ kha pa’s Madhyamaka Philosophy”, megtalálható: E. Steinkellner (szerk.): *Studies in the Buddhist Epistemological Tradition* (Vienna, 1991), 281-310. o., és ua. „On the Thesis and Assertion in the Madhyamaka/dBu ma” címen E. Steinkellner és H. Tauscher (szerk.): *Contributions on Tibetan and Buddhist Religion and Philosophy* (Vienna, 1983), 205-241. o. E két cikk bővebben kifejtett, továbbfejlesztett változatát ld. *Three Studies in the History of Indian and Tibetan Madhyamaka Philosophy* (Vienna, 2000).

8. Congkhapa „Kis fokozatos ösvény”-ében, a *Lam gyi rim pa mdo tsam du bstan pában* (ld. alább) a pāramitāyāna mellett a vajrayānát/ mantrayānát is tárgyalja. A *lam rim* műfaj pāramitāyānához és vajrayānához kapcsolódó néhány további szövegét ld. később.

9. Ezt a témakört, valamint ennek számos vallási, filozófiai és történeti kérdését ld. újabban D. Seyfort Ruegg: *Buddha-nature, Mind and the Problem of Gradualism in a Comparative Perspective* (London, 1989).

10. Ld. a 7. jegyzetben idézett második cikket.

11. Gro-lung-pa hosszabb *bstan rim*jének címe: *bDe bar gshegs pa’i bstan pa rin po che la ’jug pa’i lam gyi rim pa rnam par bshad pa*. Erre a *bstan rim*re és más rokon munkákra vonatkozóan ld. D. Jackson: „The *bsTan rim* („Stages of the Doctrine”) and Similar Graded Expositions of the Bodhisattva’s Path”, J. Cabezón and R. Jackson (szerk.): *Tibetan Literature* (Ithaca, 1996), 229-243. o.

12. sGam-po-pa e munkáját H. V. Guenther fordította le *The Jewel Ornament of Liberation* címen (London, 1959).

Egy másik korai *bstan rim* mű Gam-po-pa tanítványától, Phag-mo-gru-pa rDo-rje-rgyalpotól (1110-1170) a *Sangs rgyas kyi bstan pa la rim gyis ’jug pa’i tshul*. (Újranyomva Birben, 1977.)

13. A *blo sbyong* irodalomra vonatkozóan ld. A-khu Shes-rab-rgya-mtsho: *dPe rgyun dkon pa ’ga’ zhid gi tho yig* (szerk. Lokesh Chandra, *Materials for a History of Tibetan Literature*, 3. rész [New Delhi, 1963]); *Catalogue of the Tohoku University Collection of Tibetan Works on Buddhism* (Sendai, é.n.); *Bod kyi bstan bcos kha cig gi mtshan byang* (Quinghai, 1985); valamint pl. Geshe Ngawang Dhargyey: *The Wheel of Sharp Weapons* (Dharamsala, 1981, ez az Atísa és ’Brom ston által tibetire fordított *Theg pa chen po’i blo sbyong mtshon cha khor lo*); ua.: *Tibetan Tradition of Mental Development* (Dharamsala, 1978) címen; Geshe Rabten and Geshe Ngawang Dhargyey: *Advice from a Spiritual Friend* (New Delhi, 1977); Geshe Ngawang Dhargyey with A. Berzin: *An Anthology of Well-spoken Advice* (Dharamsala, 1982). Továbbá ld. még K. McLeod: *A Direct Path to Enlightenment* (Vancouver, 1974., Kong-sprul *Blo sbyong don bdun ma’i khrid yig* c. műve). A *blo sbyong* irodalomról rövid áttekintést nyújt M. Sweet tanulmánya „Mental Purification” címen, J. Cabezón and R. Jackson (szerk.): *Tibetan Literature*, 244-260. o.

14. Ld. Thutop Tulku és Ngawang Sonam Tenzin: *The Manjushri Tradition and the Zenpa Zidel* (Sárnáth, 1968). Példaként egy idevágó kézikönyv: Go-rams-pa bSod-nams-seng-ge (1429-1489): *Blo sbyong zhen pa bzhi bral gyi khrid yig zab don gnañ kyi lde’u mig* (bKa’ ’bumjának 8. kötetében).

15. A *Thub pa’i dgongs gsalt* ld. Geshe Wangyal and B. Cuttillo: *Illuminations* (Novato, 1988).

16. Ld. Sonam T. Kazi: *Kün-zang La-may Zhal-lung: The Oral Instruction of Kün zang la-ma on the Preliminary Practices of Dzog-ch'en Long-ch'en Nying-tig*, 2 köt. (Montclair, 1989 és 1993); valamint *The Words of My Perfect Teacher*, ford.: Padmakara Translation Group (San Francisco, 1994).
17. Ld. *The Light of Wisdom*, Kong-sprul Blo-gros-mtha'-yas (1813-1899) magyarázatával együtt ford. Erik Pema Kunsang (Boston, 1995).
18. Ld. Lopon Tenzin Namdak: *Heart Drops of Dharmakaya: Dzogchen Practice of the Bön Tradition* (Ithaca, 1993).
19. Ld. *dPe rgyun dkon pa 'ga' zhig gi tho yig* (id. 13. jegyzetben), 514-522. o. A *lam rim* és a *blo sbyong* művek felsorolását ld. még: *Catalogue of the Tohoku University Collection of Tibetan Works on Buddhism*, 505-519. o.
20. Ld. P. V. Bapat: *Vimuktimārga, Dhutaḡaṇanirdeśa: Tibetan text critically edited and translated into English* (Delhi University Buddhist Studies, 1, Delhi, 1964). E rövid, néhány tucat foliónyi szöveg, melyet *rNam par grol ba'i lam las sbyangs pa'i yon tan bstan pa* címen Vidyākara Prabha és dPal-brtsegs tibeti nyelvre lefordított, a Beijing bKa'-gyur 972. számú, és a sDe-dge bTan'-gyur 4143. számú műve. Ld. még P. V. Bapat: *Vimuttimārga and Visuddhimārga: A Comparative Study* (Poona, 1937); valamint N. R. M. Ehara, Soma Thera and Kheminda Thera: *The Path of Freedom (Vimuttimārga)* (Colombo, 1961).
- A buddhizmus eszmekörének – a *Visuddhimārga* forrásául szolgáló – régebbi (nem hiteles, Burmában félhiteles) páli nyelvű áttekintése a *Peṭakopadesa* (Bapat, i.m. xxv. o.), ez a nyolc fejezetre tagolt munka, mely név szerint említi a *Nettipakaraṇā*-ból származó *bhūmikat*. Mindkét szöveg a *Mahākaccāna*-val hozható összefüggésbe. Egy másik igen fontos, akár a buddhista gondolkodás enciklopédiájának is tekinthető – a *Pañcaviṃśatisāhasrikā prajñāpāramitā* kommentárjának formáját tükröző, ezért Nāgārjunának tulajdonított – műben, a *Ta-chih-tu-lunban* (*Mahāprajñāpāramitopadeśa*), Kumārajiva a Kātyāyana által megemléltett „Pi-le”-re (vagy „*Peṭaka*”-ra) utalva kitér egy szövegre, amely (nem egyértelmű) kapcsolatba hozható a *Peṭakopadesa*-val; ld. E. Lamotte: *Le traité de la Grande Vertu de Sagesse (Mahāprajñāpāramitāśāstra) de Nāgārjuna*, i (Louvain, 1944), 109. o. 2. jegyz., és *Histoire du bouddhisme indien*, i (Louvain, 1958), 207-208. o., P. V. Bapat-tal együtt, i.m. xiii. és köv. o. A *Ta-chih-tu-lun* kizárólag Kínában terjedt el, Congkhapa nem használta.
21. E munkára vonatkozóan ld. R. Thurman (szerk.): *Life and Teachings of Tsong Khapa*, 108-185. o.
22. Ld. uo. 67-89. o.
23. Ld. *Lines of Experience* (Dharamsala, 1973) és *Life and Teachings of Tsong Khapa*, 59-66. o.; valamint Dagpo Rimpoche: *L'ode aux réalisations* (L'Hay-les-Roses, 1989).
24. A *bKa' 'bum thor bu*, azaz Vegyes művek első irata, mely Congkhapa gSung-'bum-jának második kötetében található. Vö. G. Mullin: *Selected Works of the Dalai Lama III; Essence of Refined Gold* (Ithaca, 1983), 199-201. o.; Lobsang Dargyay and Tenzin Chöphel: *Yon-tan gzhir-gyur-ma (Fundament der guten Qualitäten)* (Rikon, 1971); és Khen Rinpoche Geshe Lobsang Tharchin with Michael Roach: *Preparing for Tantra: The Mountain of Blessings* (Howell, 1995).
25. A Congkhapa iskola legkorábbi *sa lam* műve valószínűleg a *Sa lam gyi nmam gzhang mkhas pa'i yid 'phrog*. Ennek szerzője tanítványa, Mkhas-grub dGe-legs-dpal-bzang (1385-1438), aki ezenkívül még feldolgozta a mantra- és a *pāramitā* fokozatos ösvényt *sNgags dang pha rol tu phyin pa'i sa lam bgrod tshul gsal sgron dang sbyor ba* címen, valamint Dharmakīrti *pramāna* iskolájának ismeretelméletére alapozva egy ösvényről szóló kézikönyvet is írt, a *Tshad ma'i lam khridet*. Congkhapa másik híres tanítványa – a dGa'-ldan kolostor vezetői székében utóda – Rgyal-tshab Dar-

ma-rin-chen (1364-1432) írásai között található egy másik *Tshad ma'i lam 'khrid*. A *sa lam rnam bzhag* irodalmat röviden vázolja J. Levinson: „Metaphors of Liberation: Tibetan Treatises on Grounds and Paths” c. tanulmánya J. Cabezon and R. Jackson (szerk.) *Tibetan Literature* könyvében, 261-274. o.

26. bSod-nams-rgya-mtsho *lam rim* művére vonatkozóan ld. G. Mullin: *Selected Works of the Dalai Lama III; Essence of Refined Gold*. A *Yon tan gzhir gyur* mával kapcsolatban ld. 24. jegyz.

27. Ld. J. Hopkins: *Practice of Emptiness: The Perfection of Wisdom Chapter of the Fifth Dalai Lama's „Sacred Word of Mañjuśrī”* (Dharamsala, 1976).

28. Ld. a 13. jegyzetben idézett *Catalogue of the Tohoku University Collection of Tibetan Works on Buddhism*, 6986. sz. Ugyanennek a szerzőnek más műveit lefordította H. V. Guenther: *Tibetan Buddhism Without Mystification* (Leiden, 1966).

Yongs-'dzin Ye-shes-rgyal-mtshan szintén összeállított egy bibliográfiát a *lam rim*ot átadó mesterekről *Byang chub lam gyi rim pa'i bla ma bryud pa'i rnam par thar pa* címen. Erről, valamint hasonló művekről – beleértve e szerző tanítómesterének, Pan-chen Blo-bzang-ye-shes *Byang chub lam gyi rim pa'i bla ma bryud pa'i rnam par thar pa padma dkar po'i phreng ba* című munkáját – ld. A. Vostrikov: *Tibetan Historical Literature* (Calcutta, 1970), 180-182. o.

29. Egy másik *sa bcad*, azaz a *Lam rim chen mo* áttekintő táblázata, a *Byang chub lam rim chen mo'i shar sgom bya tshul gyi rnam ngag* Klong-rdol-bla-ma Ngag-dbang-blo-bzangtól (1719-1794/5), aki ezen kívül még a *Lam rim chung* bához is készített témavázlatot.

30. A felébredéshez vezető fokozatos ösvény vezérlő-átadását (*'khrid rgyun*) *lho bryud*ként, vagy „Déli hagyomány”-ként ismerjük. Ez a *Byang chub lam gyi rim pa'i dmar 'khrid 'jam dpal zhal lung gi 'khrid rgyun bsdus pa lho bryud du grags pa* (ld. a 13. jegyzetben idézett *Catalogue of the Tohoku University Collection of Tibetan Works on Buddhism*ban 6984. szám alatt), mely az Ötödik Dalai Láma fent említett *'jam dpal zhal lungjától* ered, és a Lho-kha térséghez, valamint a Dvags-po-grva-tshang kolostorhoz kötődik. A következő átadás (*gsung rgyun*) Grub-pa'i dbang-phyug Ngag-dbang-blo-bzang-bstan-pa-dar-rgyas-dpal-bzang-po, dGe-'dun-'jam-dbyangtól származik, aki ezt a *dmar 'khridet* [gyakorlati útmutatást] leírta. Ennek favésétét 1913-ban Blo-bzang-ngag-dbang-bstan-'dzin-rgya-mtsho készítette el, és a fent említett Dvags-po-bla-ma-rin-po-che Blo-bzang-'Jam-dpal-lhun-grub-rgya-mtshotól vezérlő-útmutatásként (*bka' 'khrid*) került átvételre. A *lam rim „Déli hagyományá”*-ról történeti áttekintést nyújt a lhászai Zhol-par-khangban nyomtatott *lHo bryud lam rim gyi 'khrid rgyun 'dzin pa'i mkhas grub phyis byon rnam la nyer mkho ba'i mna' gtam gser gyi phreng ba*. A *lho bryud lam rim*re vonatkozó részletek fellelhetők Phabong-kha-pa Byams-pa-bstan-'dzin-'phrin-las (1878-1941) gSung-'bumjának 10. kötetében. Amint azt jeleztük, jelentős *lam rim* szöveg már a fent említett Dvags-po-grva-tshang (Dvags-po) korábbi mesterének, Mkhan-chen Ngag-dbang-grags-pának (sz. a tizenötödik században) gSung-'bum-jában is található; ld. *Zhva ser bstan pa'i sgron me ... Dri med zla shel gtsaŋ ma'i me long* („gSung-'bum dkar-chag” Lha sa és Zi ling, 1990), 182. o. Ez utóbbi művek azonban nem tartoznak a *lho bryud lam rim* hagyomány Ötödik Dalai Láma *'jam dpal zhal lungjától* eredő láncolatába.

31. E munkára vonatkozóan ld. Khen Rinpoche Geshe Lobsang Tharchin with Artemus Engle: *Liberation in Our Hands*, 2 részben (Howell, 1990 és 1994); valamint Michael Richards: *Liberation in the Palm of Your Hand* (Boston, 1991). Ld. még Geshe Ngawang Dhargyey with A. Berzin: *An Antology of Well-spoken Advice* (Dharamsala, 1982).

32. Ld. Khen Rinpoche Geshe Lobsang Tharchin with Michael Roach: *Preparing for Tantra: The Mountain of Blessings* (Howell, 1995).

33. Ez utóbbi munkára vonatkozóan ld. Lokesh Chandra (szerk.): *Buryat Annotations on the Lam-rim* (New Delhi, 1973). Ebben a felsorolásban szereplő néhány másik művet és további címeket ld. a már idézett (13. jegyz.) *Catalogue of the Tohoku University Collection of Tibetan Works on Buddhism* 505. és további oldalain; A-khu Shes-rab-rgya-mtsho: *dPe rgyun dkon pa 'ga' zhig gi tho yig* 514. és további oldalain; a *Bod kyi bstan bcos kha cig gi mtshan byang* (Quinghai, 1985) 625. és további oldalain; valamint Geshe Ngawang Dhargyey with A. Berzin: *An Antology of Well-spoken Advice* bibliográfiájában. Ebben a bekezdésben több, az érdeklődők számára hozzáférhetetlen mű található, ezért ezeket a bibliográfiai forráshivatkozások szabályai szerint soroltuk fel.

34. Vö. Geshe Wangyal: *The Door of Liberation* (New York, 1973), 191-235. o.; és R. Thurman (szerk.): *Life and Teachings of Tsong khapa*, 57-58.o. Congkhapa idevágó *Lam gyi gtso bo* műve gSung 'bumjának második kötetében a *bKa' 'bum thor bu* között található.

35. A magyarázó művekre vonatkozóan (felsorolásuk megtalálható pl. a *Catalogue of the Tohoku University Collection of Tibetan Works on Buddhism*ban 6977. szám alatt) ld. Pha-bong-kha-pa: *Byang chub lam rim chen mo mchan bu bzhi sbrags kyi skor dran gso'i bsnyel byang mgo smos tsam du mdzad pa* (*The Collected Works of Pha-bon-kha-pa* 5. kötet, New Delhi, 1973). Vö. A. Wayman: *Calming the Mind and Discerning the Real* (New York, 1978), 70. o.; és E. Napper: *Dependent-Arising and Emptiness*, 219. és köv. oldalak.

36. Ld. L. Petech: *Il nuovo Rasmusio II: I missionari italiani nel Tibet e nel Nepal – Ippolito Desideri S.I.* (V-VII. rész, Rome, 1954-56); és F. de Filippi (szerk.): *An Account of Tibet: The Travels of Ippolito Desideri of Pistoia, S.J., 1712-1727* (London, 1932). Vö. C. Wessels: *Early Jesuit Travellers in Central Asia* (The Hague, 1924); G. M. Toscano: *La prima missione cattolica nel Tibet* (Istituto Missioni Estere, Parma, és M. Nijhof, The Hague, 1931; Hong Kong, 1951); valamint R. Sherburne: „A Christian-Buddhist Dialog? Some Notes on Desideri's Tibetan Manuscripts”, L.Epstein és R.Sherburne (szerk.): *Reflections on Tibetan Culture: Essays in Memory of Turrell V. Wylie* (Lewiston, 1990), 295-305.o.

37. A *Lam rim chen mo* mongol fordítására vonatkozóan ld. W. Heissig: *Pekingier lamaistische Blockdrucke* (Wiesbaden, 1954), 67-68. o.

(Végh József kiegészítése: Gombozsab Cebekovics Cibikov, a Vlagyivosztoki egyetem kutatója csak a nagy mű első részének, vagyis az utolsó, legalsó csoportba tartozó személyekre vonatkozó útmutatásnak a mongol szövegét adta ki 1910-ben, majd 1913-ban ennek orosz fordítását. (Цыбиков, Гомбожаб Цэбекович: Лам-рим чен-по [степени пути к блаженству] сочинение Цонхапы в монгольском и русском переводах. Русский перевод, Владивосток, 1910-1913. Т. 1. Вып. I, II. A mű mára az orosz könyvtárakból is eltűnt, ezért tartották fontosnak az új, teljes orosz kiadást, amely Algirdas Kugevicius fordításában és Andrej Terentyev szerkesztésében jelent meg 1994 és 2000 között, öt kötetben, Pétervárott (Чже Цонкапа: Большое руководство к этапам Пути Пробуждения : [В 5 т.] ; Пер. с тибет. яз. А. Кутявичуса; Под общ. ред. А. Терентьева, СПб. : Нартанг , 1994-2000.)

38. Váng-gyel gese korai – az 1930-as és 1940-es évekbeli –, őt megillető tiszteletével és méltánylásával kapcsolatban ld. M. Pallis: *Peaks and Lamas* (3. kiad., London, 1974). Az Oiratok (oyradok vagy nyugat-mongolok) a buddhista papság és hierarchia egyik rétege; ld. A. Bormanshinov: *The Lamas of the Kalmyk People: The Don Kalmyk Lamas* (Bloomington, 1991); vö. ua.: „Kalmyk Pilgrims in Tibet and Mongolia”, *Central Asiatic Journal* 42. (1998), 1-23.o.

RÖVIDÍTÉSEK

A-kya	A-kya-yongs-'dzin, <i>Lam rim brda bkrol</i>
AA	<i>Abhisamayālamkāra-nāma-prajñāpāramitopadeśa-sāstra-kārikā</i>
AK	<i>Abhidharma-kośa-kārikā</i>
AKbh	<i>Abhidharma-kośa-bhāṣya</i>
Bbh	<i>Yoga-caryā-bhūmau Bodhisattva-bhūmi</i>
BCA	<i>Bodhisattva-caryāvatāra</i>
Cś	<i>Catuh-śataka-śāstra-kārikā-nāma</i>
Jm	<i>Jātaka-mālā</i>
LRCM	Tsong-kha-pa (1985), <i>sKyes bu gsum gyi rnyams su blang ba'i rim pa thams cad tshang bar ston pa'i byang chub lam gyi rim pa</i>
mChan	'Jam-dbyangs-bzhad-pa és mások, <i>Lam rim mchan bzhi sbrangs ma</i>
MSA	<i>Mahāyāna-sūtrālamkāra-kārikā</i>
P	Suzuki (1955-61)
RGV	<i>Mahāyānottara-tantra-śāstra (Ratna-gotra-vibhāga)</i>
rNam thar rgyas pa	Nag-tsho, <i>Jo bo rje dpal ldan mar me mdzad ye shes kyi rnam thar rgyas pa</i>
Rā	<i>Rāja-parikathā-ratnāvali</i>
Skt.	szanszkrit
SP	<i>Sad-dharma-puṇḍarika-nāma-mahāyāna-sūtra</i>
SR	<i>Sarva-dharma-svabhāva-samatā-vipañcita-samādhi-rāja-sūtra</i>
Ud	<i>Udāna-varga</i>
Vs	<i>Viniścaya-saṃgrahani</i>
Śbh	<i>Yoga-caryā-bhūmau Śrāvaka-bhūmi</i>

